

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ПОДХОДА НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ КЪМ ЖЕРТВИТЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ (RE-JUST)

Актуални практики в наказателното правосъдие във връзка с жертвите на
престъпления

Национален доклад за България

Май 2020 г.

С финансовата подкрепа на програма „Правосъдие“ на Европейския съюз

Съдържание

1. Въведение	3
2. Национално законодателство относно положението на жертвите.....	3
3. Предизвикателства пред достъпа до правосъдие на жертвите.....	7
4. Правосъдни практики за защита правата на жертвите.....	10
5. Заключение	12

Автор:

Миряна Илчева, Център за изследване на демокрацията

Тази публикация е изготвена с финансовата подкрепа на Програма „Правосъдие“ на Европейския съюз. Съдържанието ѝ е изключителна отговорност на автора и в никакъв случай не би следвало да се разглежда като отразяващо гледната точка на Европейската комисия.

1. Въведение

Настоящият доклад е изготвен като част от инициативата „Усъвършенстване на подхода на наказателното правосъдие към жертвите на престъпления (RE-JUST)“ през месец май 2020 г. Информацията за него бе събрана чрез няколко метода:

- кабинетно проучване на относимото законодателство, политики, планирани мерки и проекти за нормативни актове;
- писмени искания за информация към Омбудсмана на Република България, Министерството на външните работи, Националната комисия за борба с трафика на хора, Софийския районен съд, Министерството на правосъдието, Националното бюро за правна помощ, Агенцията за социално подпомагане, Главна дирекция „Национална полиция“, Асоциацията на прокурорите и Съюза на съдиите. По исканията се проведеха информационни разговори с представители на Министерството на правосъдието и на Националната комисия за борба с трафика на хора, както и се получиха три писмени отговора: от Агенцията за социално подпомагане, от Главна дирекция „Национална полиция“ и от Омбудсмана на Република България. Другите институции и организации не дадоха отговори заради административни трудности, произтекли от епидемичната обстановка и извънредното положение, обявено в страната в периода 13 март-13 май 2020 г.;
- дългосрочното наблюдение и изследвания на Центъра за изследване на демокрацията относно положението на жертвите на престъпления в страната.

2. Национално законодателство относно положението на жертвите

Мястото на пострадалия в българския наказателен процес се утвърждава безспорно едва с влизането в сила на действащия Наказателно-процесуален кодекс (НПК)¹, тъй като в миналото често се твърди, че подобна специфична процесуална фигура няма. Правата му са уредени както в процесуалния закон, така и в различни по ранг актове относно подпомагането на жертвите, правната помощ, както и относно различни обособени групи лица, засегнати от престъпни прояви.

Основно място заема правото на пострадалия **да бъде уведомен за правата си в (цялото) наказателно производство** по силата на чл. 75, ал. 1 от НПК. Правото на защита вменява задължение на органите и да разяснят правата на лицата, но при липса на такова изрично законодателно изискване спазването на подобен ангажимент изглежда твърде несигурно. Всеобхватните задължения по информиране на пострадалите за техните права още преди започването на наказателното производство, от първия контакт с компетентния орган, са изпълнени чрез правото на информация на жертвите, уредено в чл. 6 на Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (ЗПФКПП)². Уведомяването следва да се извърши, като се съобрази състоянието на пострадалите,

¹ Наказателно-процесуален кодекс, в сила от 29.04.2006 г., обн. ДВ. бр.86 от 28 Октомври 2005г., посл. изм. и доп. бр.83 от 22 Октомври 2019г.

² Закон за подпомагане и компенсация на пострадали от престъпления, в сила от 01.01.2007 г., обн. ДВ. бр.105 от 22 Декември 2006г., посл. изм. ДВ. бр.63 от 4 Август 2017г.

включително възрастта им, устно и писмено чрез формуляр по образец, на език, който пострадалите разбират (чл. 6а, ЗПФКПП). Макар практикуващите юристи да отчитат сравнително стриктно спазване на задължението за информиране, друг е въпросът доколко органите на наказателното производство изпълняват в пълна степен (напр. изискването за съобразяване със състоянието на пострадалия) задължения, уредени извън процесуалния кодекс³. Що се отнася до проекциите на правото на информация в съдебната фаза, обемът му е в съществена зависимост от евентуалното конституиране на жертвата като страна - граждански ищец и частен обвинител. Неконституираният като страна пострадал има права преди всичко ако е призован като свидетел. Извън тези хипотези правата му на практика не съществуват.

По-нататък, пострадалите могат да **участват в наказателното производство съгласно установеното в Кодекса**, като например обжалването на отказа на прокурора да се образува досъдебно производство (чл. 213, НПК), предявяването на разследването, ако пострадалият е направил искане за това (чл. 227 (2), НПК), присъствие, на практика винаги с разрешение на съответния орган⁴, при действия по разследването като гаранция за осъществяване на правото на участие в производството⁵ (чл. 224, НПК). Участието на пострадалия в съдебното производство отново е в голяма степен на зависимост от процесуалната му роля на страна – граждански ищец, частен обвинител – или свидетел.

На следващо място, пострадалите в досъдебното производство могат да правят **искания, бележки и възражения**, да представят доказателства и да правят доказателствени искания по време на цялото разследване. Исканията, бележките и възраженията на пострадалия – свидетел, граждански ищец или частен обвинител – в съдебната фаза са уредени в съответните процесуални разпоредби и добре изучени от правната доктрина. В качеството си единствено на такъв пострадалият няма право на искания, бележки и възражения.

Пострадалите могат да обжалват **актовете, които водят до прекратяване или спиране на наказателното производство**, тъй като те накърняват техните права и законни интереси от наказване на извършителя и възстановяване на причинените вреди.

Пострадалите имат право да имат **повереник**. Правната теория уместно отбелязва, че в българското право няма нито една хипотеза на задължителна защита на пострадалите, нито по НПК, нито по Закона за правната помощ⁶, такава има само при особеното представителство на малолетните, непълнолетните, недееспособните и ограничено дееспособните (чл. 101 (1-2), НПК). Не съществува и безплатна правна помощ, която да се отпуска на пострадалите, без да се прилага подходящ критерий. НПК урежда правото на пострадалия на повереник на досъдебната фаза (чл. 75, НПК), както и на съдебната, със съответен подходящ критерий, ако се е конституирал като частен обвинител или граждански ищец (чл. 100, НПК), тоест в качеството на пострадал на съдебната фаза лицето

³ Чинова, М. (2013) *Досъдебното производство по НПК: Теория и практика*, София: Сиела Норма, стр. 142

⁴ Чинова, М. (2006) *Пострадалият по новия НПК, Съвременно право 1/2006*, стр. 66.

⁵ Павлов, Ст. (1993) *Осигуряване на гражданите право на защита в наказателния процес, Правна мисъл, 3/1993*, стр. 12.

⁶ Закон за правната помощ, в сила от 01.01.2006 г., обн. ДВ. бр.79 от 4 Октомври 2005г., посл. изм. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г.

не разполага с изрично право на повереник. ЗПФКПП поставя безплатната правна помощ сред формите на подпомагане на пострадалите (чл. 8, ал. 1, т. 3, ЗПФКПП), но за подробна уредба препраща към Закона за правната помощ. Фрагментираната уредба на правото на пострадалите на повереник формално и практически оставя редица от тях без адекватна правна помощ, съответно възможност да упражнят пълноценно правото си на защита.

Пострадалите имат право да получат **защита за своята сигурност и тази на близките си**. НПК урежда това право общо в чл. 75, ал. 1, а различни негови елементи и измерения се откриват в:

- защитата на свидетеля по чл. 123 - лична физическа охрана и тайна самоличност – включително чрез използване на специални разузнавателни средства;
- мерките за процесуална принуда, насочени към защита на пострадалия по чл. 67 – забрана за непосредствено доближаване на пострадалия; забрана за контакт с пострадалия под каквато и да е форма, включително по телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс; забрана за посещение на определени населени места, райони или обекти, в които пострадалият пребивава или посещава. Те са силно критикувани от правната доктрина заради липсата на фактически предпоставки за тяхното налагане⁷.

В рамките на разпоредбата за защита на свидетеля чл. 123, ал. 8 от НПК препраща към програмата за защита при условията и по реда на Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство⁸. Относим към защитата на пострадалите е и Законът за европейската заповед за защита⁹, транспониращ в българското законодателство Директива 2011/99/ЕС на Европейския парламент и Съвета от 13 декември 2011 година относно европейската заповед за защита.

На следващо място, пострадалият има право **да бъде информиран за хода на наказателното производство**. Приема се обаче, че това право важи само за онези действия, които ще му осигурят възможност да осъществи своето право на защита. НПК съдържа поредица от изрични разпоредби за уведомяване на пострадалия за действия в рамките на производството, до голяма степен свързани с неговите възможности за участие в него. След последните промени в Наказателния и Наказателно-процесуалния кодекс от началото на 2019 г. беше запълнена и съществена законодателна празнота в транспонирането на Директивата от 2012 г. и пострадалият със специфични нужди от защита вече следва да бъде информиран за отлагането на изпълнението на наказанието на осъдения (чл. 417а, НПК), както и за нарушаването, отмяната или замяната на домашния арест или задържането под стража (чл. 67а, НПК).

Що се отнася до **правото на пострадалия на превод**, когато не владее езика на производството, български, въпреки че назначаването на преводач в такива случаи е обща

⁷ Чинова, М. (2013) *Досъдебното производство по НПК: Теория и практика*, София: Сиела Норма, стр. 143

⁸ Закон за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство, в сила от 25.05.2005 г., обн. ДВ. бр.103 от 23 Ноември 2004г., посл. изм. ДВ. бр.11 от 7 Февруари 2020г.

⁹ Закон за европейската заповед за защита, в сила от 06.07.2015 г., обн. ДВ. бр.41 от 5 Юни 2015г., доп. ДВ. бр.33 от 26 Април 2016г.

норма на НПК (чл. 21, ал. 2), на досъдебното производство пострадалият има единствено изрично право да получи писмен превод на постановлението за прекратяване или спиране на наказателното производство, ако не владее български език (чл. 75, НПК). Изрично право на преводач пострадалият има и като свидетел (чл. 142, ал. 1, НПК). В останалите случаи обаче пострадалият, конституиран или не като страна, за разлика от подробната уредба за осигуряването на преводач на обвиняемия, може да разчита на превод само въз основа на гореспоменатата обща норма на Кодекса.

Отделен набор от права пострадалият има като **свидетел** и следва да се отчете, че с част от тези права той не разполага в качеството единствено на пострадали. Свидетелят (чл. 122, ал. 1, НПК) има право да си служи с бележки, отнасящи се до неговите показания, да получи възнаграждение за загубения работен ден, да му бъдат възстановени разноски (каквито не биха му били възстановени единствено като пострадали) и да иска отмяна на актовете, които накърняват правата и законните му интереси. Той има право да се консултира и с адвокат, ако отговорите на въпросите биха уличили в престъпление него или негови близки. Спрямо свидетелите, а не спрямо всички пострадали, в българското право във връзка с транспонирането на Директивата от 2012 г. е въведена и категорията „специфични нужди от защита“, за установяването на които може да се назначи експертиза (чл. 144, ал. 3, НПК). В сравнение с подробната уредба на индивидуалната оценка с цел установяване на специфични нужди от защита по Директивата обаче, страната транспонира тези разпоредби в изключително ограничен мащаб.

Правата на жертвата да получи обезщетение от извършителя, като предяви и поддържа граждански иск, и да изпълнява функция по частно обвинение, конституирайки се като частен обвинител, зависят най-вече от това дали той се конституира като страна в съдебната фаза и когато не се конституира като такава.

ЗПФКПП урежда подпомагане на всички пострадали от престъпления от общ характер (чл. 3, ал. 1, ЗПФКПП) и **финансова компенсация** на сравнително ограничен кръг от пострадали от престъпления, за които законодателят е преценил, че са с извънредно висока степен на обществена опасност. Финансовата компенсация е сравнително слабо известен инструмент със сравнително ограничен капацитет, който не обхваща никакви междинни или спешни разходи, които пострадалите могат да направят в резултат от претърпяната виктимизация. Броят на присъжданите компенсации също е сравнително ограничен.

Българското право не остава чуждо на тенденцията за особено внимание към отделни групи пострадали. Сред тях са жертвите на трафик, на домашно насилие, както и малолетните и непълнолетните. **Липсват специфични разпоредби за пострадалите от тероризъм, от сексуално и друго основано на пола насилие, от престъпления от омраза, оскъдни са разпоредбите за жертви-чужди граждани.**

Малолетните пострадали, в качеството си на свидетели (чл. 140 от НПК), се разпитват в присъствието на педагог, психолог и родител или настойник, ако е необходимо (същите лица участват и в разпита на **непълнолетното лице**, ако компетентният орган прецени). За малолетните и непълнолетните свидетели са въведени и мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително специално оборудвани помещения и видеоконференции, могат

да се ползват и разпити при закрити врати (чл. 263, ал. 3, НПК). За малолетните е въведена и норма за минимизиране на броя разпити, доколкото е възможно (чл. 280, ал. 6, НПК), макар тя рядко да се спазва на практика, както и за прочитане на показанията (чл. 281, ал. 1, т. 6, НПК). С тях усилено работят и Агенцията за социално подпомагане, в частност отделите „Закрила на детето“, във връзка с мерки за закрила в семейна среда и ползване на различни социални услуги. Особен акцент в работата с деца жертви е мултидисциплинарният подход¹⁰.

Жертвите на домашно насилие понастоящем са обект на смесена защита. От една страна, гражданскоправна защита им се дава по Закона за защита от домашното насилие, който определя понятието „домашно насилие“, от кого може да бъде извършено то, както и кръг от мерки за защита, които може да наложи гражданският съд. От друга страна, с дългоочаквани промени от началото на 2019 г. Наказателният кодекс въведе в материалното право понятието „домашно насилие“, акцентувайки върху системния му характер (чл. 93, т. 31, НК), с което си спечели редица критики от практикуващи юристи заради тежкия характер дори на несистемните посегателства. Какво ще е отношението между гражданскоправната и наказателноправната защита на тези лица законодателят и практиката следва тепърва да осмислят, още повече, че на тежките престъпления, в които ескалира домашното насилие, отдавна е отделено подобаващо внимание от доктрината и практиката¹¹.

Жертвите на трафик на хора заемат специално място сред обособените групи пострадали, като положението им се урежда от Закона за борба с трафика на хора (ЗБТХ)¹². Той урежда изначално взаимодействието и координацията между ангажираните държавни и местни власти (чл. 1, ЗБТХ), създават се междуинституционални Национална и местни комисии за борба с трафика на хора, приюти за временното им настаняване и центрове за закрила и помощ. Налице е статут на специална закрила, ако лицата се съгласят да сътрудничат на властите, включващ разрешение за продължително пребиваване за граждани на трети страни и продължаване на престоя в приютите (чл. 25, ЗБТХ). В съгласие с международните ангажименти на страната е уреден и изричен процес на идентификация на жертвите, както и период за размисъл от един месец (до два месеца, ако жертвата е дете), в който жертвата да бъде информирана за правата си и евентуално да се съгласи да сътрудничи (чл. 26, ЗБТХ).

3. Предизвикателства пред достъпа до правосъдие на жертвите

По мнение на редица учени, практикуващи юристи и други специалисти в подпомагането на жертвите, в България непълното транспониране на европейските норми се съчетава с **традиционни слабости на българското наказателно производство** като фрагментарен

¹⁰ Писмо на Агенцията за социално подпомагане до Центъра за изследване на демокрацията No 94M-00-0106#1/07.05.2020 г.

¹¹ Котларова, А. (2015) Домашното насилие като изключително тежко престъпление по чл. 38-38а НК: изследване на съдебната практика, *Общество и право*, 5-6/2015.

¹² Закон за борба с трафика на хора, обн. ДВ. бр.46 от 20 Май 2003г., посл. изм. и доп. ДВ. бр.81 от 15 Октомври 2019г.

подход, недостатъчна специализация на работещите в системата за работа с уязвими групи като жертвите и липса на достатъчни гаранции за защита на техните права¹³.

Както стана ясно по-горе, уредбата на положението на жертвите в българския наказателен процес и на тяхното подпомагане се намира в **няколко законодателни документа** от различна степен в йерархията на нормативните актове. Съществена част от тези норми уреждат отношения с практически процесуален характер и мястото им извън процесуалния кодекс повдига редица съмнения доколкото те ще се прилагат пълноценно от органите на наказателния процес и дали във взаимодействието между тях и процесуалните норми няма да възникнат празноти и противоречия, които да се отразят неблагоприятно върху жертвите.

Специфични предизвикателства се откриват в много области, сред които могат да се открият правото на информация и насочването към услуги за подпомагане.

Що се отнася до **правото на информация**, предметният обхват на задължението на институции и организации за подкрепа изглежда сравнително пълен, повече проблеми биха могли да се търсят в начина на уведомяване на пострадалите. На изискването на редица стандарти, между които Директивата от 2012 г. (чл. 4), това да става „от първия контакт с компетентния орган“, българският ЗПФКПП отговаря с формулировката „незабавно“, което обаче не значи изрично „от първия контакт“ и позволява свобода на преценка и известно забавяне. Според експерти се среща формалистично отношение от страна на властите към пострадалите и несъобразяване със специфичното им състояние, евентуални увреждания и психологични травми, макар полицейските органи да признават, че гражданите очакват от тях не само да разкрият престъплението и да задържат извършителя, но и да проявят разбиране и да ги изслушат¹⁴. Според ЗПФКПП уведомяването на пострадалите за правата им се извършва устно и писмено чрез формуляр по образец (чл. 6а, ал. 2) - документ, дълъг няколко страници, изпълнен на практика с цитати от приложимото законодателство, донякъде систематизирани по права на пострадалия. Като такъв формулярът не отговаря на изискването за комуникация на „прост и достъпен език“ (чл. 3, пар. 2 от Директивата от 2012 г.). Така българското законодателство урежда сравнително широко общо задължение за уведомяване на пострадалите за правата им, но изглежда не съдържа достатъчно гаранции за неговата своевременност, както и за простотата и достъпността на информацията. Възниква и въпросът не следва ли задълженията по даване на информация на жертвите да се консолидират в единни разпоредби за правата на пострадалите, за предпочитане в отделна, разширена глава от процесуалния закон.

Насочването към услуги за подкрепа формално се намира извън наказателния процес, но е от изключително значение за него, тъй като осигурява третиране на травмите на жертвата, което е част от пътя за нейното възстановяване и пълноценното ѝ участие в процеса.

¹³ Вж, напр., Baldry, A. (2016) *Enhancing the professional capacity of the Bulgarian police to deal with cases of domestic violence and violence against women: Training the trainers manual* Strasbourg: Council of Europe, стр. 7

¹⁴ Писмо на Главна дирекция „Национална полиция“ до Центъра за изследване на демокрацията No 328600/22222/13.05.2020 г.

Настоящата ситуация в българското право обаче **не допринася за осъществяването на подобна концептуална и практическа връзка**. Подпомагането на жертвите и участието им в наказателния процес са уредени в различно поставени в нормативната йерархия актове, между които няма изрично препращане. Българският ЗПКПП не съдържа изрична уредба за насочването, макар то да се осъществява активно на практика, като социални и правоохранителни органи насочват към услуги по подпомагане, а различните услуги взаимодействат помежду си с цел по-пълно задоволяване на потребностите на жертвите¹⁵. Полицията например често оказва „неформални форми на практическа помощ“ като отвеждане на пострадалия в здравно заведение или на сигурно място, осигуряване на подслон, дрехи, храна и др¹⁶. Разясняване на правата и насочване към компетентни органи и услуги за подпомагане извършват и институции като Омбудсмана¹⁷. В Наказателно-процесуалния кодекс също липсват изрични норми по темата. В противоречие с европейските и глобални стандарти, липсват и достатъчно координационни механизми за насочване на жертви, като изричен такъв, с ранг на подзаконов акт, има само за пострадалите от трафик¹⁸, но липсва, например, за пострадалите от домашно и основано на пола насилие. Налице е Координационен механизъм за взаимодействие при работа по случаи на деца, жертва или в риск от насилие и за взаимодействие при кризисна интервенция, във връзка с който децата жертви биха могли да бъдат настанени в социални услуги като кризисни центрове за деца и да ползват други услуги като Центровете за обществена подкрепа¹⁹. Въпреки наличието на междуинституционален Национален съвет за подпомагане и компенсация на пострадалите от престъпления, България се намира далеч и от създаването на общ механизъм за насочване на жертвите на всички престъпления или централизиран орган, който да се занимава с тяхното подпомагане. Не съществуват и изрични механизми за движение на личните данни на жертвата и близките ѝ и информация за производството между различните звена на процеса на насочване. Това поставя тези чувствителни данни на сериозен риск и може на практика да доведе до нарушаване на новите правила за защита на личните данни, както и на правата на жертвите. Както свидетелства и Агенцията за социално подпомагане²⁰, в социалното законодателство не съществуват специални текстове за подпомагане на лица, пострадали от престъпления. Ето защо системата на социалните услуги не би могла да отговори докрай на специфичните им нужди в сравнение с другите граждани, нуждаещи се от подобно подпомагане.

¹⁵ Повече за процеса на насочване вж в *Manual on model practices for the identification, needs assessment and referral of victims* (2017). Athens: Centre for European Constitutional Law.

¹⁶ Писмо на Главна дирекция „Национална полиция“ до Центъра за изследване на демокрацията No 328600/22222/13.05.2020 г.

¹⁷ Писмо на Омбудсмана на Република България до Центъра за изследване на демокрацията No 74-06/08.05.2020 г.

¹⁸ Министерски съвет (2016). *Национален механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик*.

¹⁹ Писмо на Агенцията за социално подпомагане до Центъра за изследване на демокрацията No 94M-00-0106#1/07.05.2020 г.

²⁰ Писмо на Агенцията за социално подпомагане до Центъра за изследване на демокрацията No 94M-00-0106#1/07.05.2020 г.

4. Правосъдни практики за защита правата на жертвите

Във връзка с практиките за защита на правата на жертвите, няколко са основните проблеми на **участието на жертвите в българското наказателно производство**. Един от сериозните дефицити е свързан с непоследователно проведеното **право на информация за хода на производството** и практическата невъзможност тя да се получи на съдебна фаза, ако жертвата не се е конституирала като страна - частен обвинител или граждански ищец. Българското законодателство съвсем наскоро попълни своя огромна липса и уреди задължение за уведомяване на жертвата за освобождаване или бягство на предполагаемия извършител от следствения арест или затвора (чл. 6, пар. 5-6 от Директивата от 2012 г.), съответно в НПК и в Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража. Предстои да се види как компетентните органи ще се справят с това ново свое задължение, за да не се създават условия за повторна виктимизация на пострадалия и задълбочаване на неговите страхови и травматични изживявания.

Друг проблем е свързан със **сравнително слабо уреденото право на жертвите на писмен превод**. Според чл. 75 от НПК пострадалият има право да получи писмен превод единствено на постановлението за прекратяване или спиране на наказателното производство, ако не владее български език. Липсва изискването на Директивата от 2012 г. преводът да покрива „информацията от съществено значение за упражняване на правата в наказателното производство“, липсва и методика за оценка дали жертвите се нуждаят от устен и писмен превод. Всичко това, въпреки уреденото общо процесуално право на всяко лице, което не владее български език, на (устен) превод, поставя пред сериозно изпитание упражняването на процесуалните права на такава жертва.

Сериозна празнина се явява невъзможността **жертвата да се придружава от избрано от нея лице**, както изисква чл. 3 от Директивата, при контактите си с институциите. На практика, освен от повереник, включително съпруг, възходящ или низходящ роднина (чл. 91, ал. 2 във вр. с чл. 100, ал. 3 от НПК), жертвите, независимо от психичното им и емоционално състояние и способността да разбират случващото им се, не биха могли да бъдат придружавани от никого по време на контактите си с компетентните органи и това поставя под сериозно съмнение възможността им за ефективно участие в процеса. Практиката се опитва да запълни тази празнота и различни подпомагащи НПО придружават пострадали при съприкосновенията им с институциите, но това е изцяло практическо решение и подобно придружаване може да бъде отказано във всеки един момент.

Свързан с горния проблем е липсващата изрична възможност **подпомагащи НПО да се конституират като „приятели на съда“** и да удостоверят състоянието на жертвата и влиянието на преживяното от нея върху психичното и емоционалното ѝ състояние, съответно върху свидетелската ѝ годност. Формално погледнато, НПО са изцяло извън българския наказателен процес и в частност извън системата на съдебните експертизи, въпреки заложената им сериозна роля в процеса на подпомагане на жертвите.

Оценката на специфичните нужди от защита, въведени и изискуеми от Директивата от 2012 г. (чл. 18 и сл.), която последните промени на НПК, свързани с жертвите, се опитаха да въведат, представлява съществена празнина в българския наказателен процес и сериозен проблем в съответствието на българското право с нормите на ЕС и другите европейски и

глобални стандарти. Индивидуалният подход към жертвите при оценката на специфичните им нужди от защита е въведен с няколко оскъдни разпоредби, свързани с евентуална експертиза за такива нужди (чл. 144, ал. 3 от НПК) и правила за защита на такива жертви, и то предимно в качеството им на свидетели.

Както стана ясно по-горе, сериозни са предизвикателствата пред правото на жертвите на **правно представителство и правна помощ**²¹. Сред основните проблеми е качеството на предоставяната правна помощ, тъй като, по мнение на редица практикуващи експерти в подпомагането на жертвите, сред служебните адвокати липсва специализация за защита на жертви, обикновено не са налице и специфични познания за особеностите на работата с тях и на травматичните ситуации, през които са преминали.

Предизвикателства има и пред **правото на безопасност и защита на личния живот на засегнатите от престъпления**²². Конституционната забрана за фотографирание на лицата без тяхно разрешение и хипотезите на заседания при закрити врати по НПК (чл. 263 – разгласяване на факти от интимния живот на гражданите, разпит на малолетен или непълнолетен свидетел) се оказват недостатъчни гаранции за защитата на това право при положение, че специфичните нужди от защита на жертвите-свидетели не могат да се оценят по адекватен начин.

Съществен проблем на третирането на жертвите на престъпления в България, включително на участието им в наказателния процес, са **дефицитите в събирането на единна и сравнима информация**, които не позволяват да се установи точният брой на жертвите по видове престъпления, от които са пострадали, по пол, възраст и различни техни уязвимости. Тази липса на информация не позволява на органи като Прокуратурата, относно досъдебното производство, или Висшия съдебен съвет, относно дейността на органите на съдебната власт по наказателните дела, да извършват всеобхватен мониторинг на наказателното производство и периодично да отчитат неговите слабости по различни групи дела.

От ключово значение, и свързани с дефицитите в събирането на данни, са и **слабостите в специализацията и обучението на ангажираните с жертвите компетентни институции**, еднозначно изисквано от Директивата от 2012 г, макар и признато за дългосрочна цел²³. Липсва както общо обучение на всички служители, които биха могли да контактуват с пострадали в рамките на ежедневната си работа – правоохранителни и съдебни органи, но и медицински специалисти и социални работници - така и специализация на кадри за работа с жертви. Липсва и обучение за специфичните уязвимости на жертви на трафик на хора, домашно и основано на пола насилие, сексуална злоупотреба и експлоатация.

²¹ Повече за правната помощ на жертвите вж в Добрева, Н. (2013), *Защита на правата на пострадали от трафик на хора в България: Подход, основан на международната регулация на правата на човека: Правен анализ*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, стр. 32 и сл.

²² Вж повече в Добрева, Н. (2013), *Защита на правата на пострадали от трафик на хора в България: Подход, основан на международната регулация на правата на човека: Правен анализ*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, стр. 53 и сл.

²³ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2014). *Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, стр. 13

Липсата на подходящо обучение и специализация се отразява пряко на наказателния процес и положението на жертвите в него.

5. Заключение

Според някои класификации, развитието на правата на жертвите се разделя на три етапа – на първо място, пилотни проекти, виктимизационни изследвания и конференции, на второ място, създаване на национален център и умножаване на услугите за жертви, и, като финален етап, консолидиране и включване на защитата на жертвите във всекидневната работа на полицията и магистратурата²⁴. С оглед на състоянието на законодателството си относно жертвите, България се намира между първия и втория етап от описаната последователност на развитие. Страната е преминала пилотната фаза на услуги и изследвания и в момента се стреми към разширяване на инфраструктурата си за подпомагане на жертвите чрез паралелно развитие на процесуалното законодателство и законодателството за подпомагане. Целта на ангажираните институции и организации обаче следва да бъде да се създадат механизми работата с жертви да бъде неразделна част от всеки аспект на всекидневната им дейност. Разпокъсаните правни норми, както и неуспешните практики на заинтересуваните страни в информирането на жертвите за правата им и осигуряването на участието им в производството, в момента не благоприятстват постигането на тази цел.

²⁴ Waller, I (2003) *Crime Victims: Doing Justice to their Support and Protection*, Helsinki: HEUNI, стр. 11. Вж повече при рамковия модел за въвеждане на стандартите за защита на жертвите в законодателството на страните членки.